

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

ЗЬОМЕНКО Максим Володимирович,
студент, гр. ІС-91,
Сумський державний університет
(наук. керівник – к.і.н., доц. Гончаренко А. В.)

Польська проблема на Тегеранській конференції 1943 р.

Конференція глав держав «Великої трійки» (США, Велика Британія, СРСР) у Тегерані 28 листопада – 1 грудня 1943 р. була обумовлена важливими подіями і проблемами міжнародного масштабу. Польське питання обговорювали, як правило, британський прем'єр-міністр В. Черчилль і глава радянської держави Й. Сталін. Президент США Ф. Рузвельт зізнався Й. Сталіну, що перед виборчою кампанією змушений бути обережним, оскільки не хотів би втратити голоси 6-7 мільйонів громадян польського походження. Але саме він першим заговорив про Польщу, висловивши сподівання щодо відновлення дипломатичних відносин СРСР і ПЕУ.

Глава радянської делегації зазначив, що СРСР більше ніж інші держави зацікавлений у добросусідських відносинах з Польщею, повністю підтримує її відновлення та посилення. Але Й. Сталін відокремлює країну від ПЕУ в Лондоні, який при'єднався «до наклепницької кампанії Гітлера щодо Радянського Союзу». На доказ цього факту він продемонстрував листівку із зображенням голови з двома особами подібної давньоримському богу Янусу. З одного боку виділявся профіль Гітлера, з іншого – Сталіна.

Далі Й. Сталін зазначив, що буде підтримувати добрі відносини тільки з урядом, який покаже себе в справжній боротьбі з німцями і готовий співпрацювати навіть з ПЕУ, якщо він солідаризується з партизанами, а також піде на компроміс з СРСР щодо прикордонних питань.

Згодом німецький генерал К. Типпельскірх прокоментував цей виступ так: «...вже тоді росіяни не залишали жодного сумніву в тому, що вони мають намір перетворити на свій розсуд, принаймні, Східну Європу». Він засуджував радянські прагнення встановити кордон по лінії Керзона як такі, що суперечать Атлантичної хартії і її найважливішому пункту: жодні територіальні зміни не можуть робитися без вільного висловлення бажання зацікавлених народів. За твердженням генерала, «західні держави, хоча й намагалися згладити російсько-польський конфлікт, але не заперечували, що вони вирішать прикордонне питання в односторонньому порядку [2, с. 56].

Британський прем'єр-міністр прийшов до висновку, що Й. Сталін неухильний у своїй вимозі щодо кордону по лінії Керзона і скоріш за все, рано чи пізно, він цього досягне. Москва не була пов'язана угодою з ПЕУ, і не була зобов'язана з ним рахуватися. Радянським намірам сприяли перемоги Червоної Армії під Сталінградом, на Курській дузі, військові операції зі звільнення Білорусії та України. Спільно з радянськими солдатами успішно діяло Військо Польське. Все це вказувало на можливість проведення СРСР власної політики, яка може йти врозріз з вимоги союзників. Так було зроблено після звістки про події у Катині. При цьому аамерикано-британські союзники могли

спізнитися, оскільки радянський уряд безпосередньо підтримував створені в Польщі прокомуністичні органи управління, а ПЕУ і його прихильники не мали змоги повернутися на батьківщину.

Потім В. Черчилль, як він згодом підкреслив, першим із західних союзників запропонував визнати лінію Керзона як радянсько-польський кордон. «Особисто я вважав, – зазначав він у своїх мемуарах, – що Польща може просунути на захід, подібно солдатам, по команді «два кроки вліво». Якщо Польща наступить при цьому на ногу Німеччини, то нічого не поробиш, але сильна Польща необхідна. Польща є інструментом, необхідним для європейського оркестру» [4, с. 204, 224].

В. Черчилль представив союзникам свою головну ідею на трьох сірниках, перший з яких символізував Німеччину, другий – Польщу, третій – СРСР. Всі вони повинні були бути пересунуті на захід з метою «забезпечення безпеки західних кордонів СРСР» [1, с. 201; 4, с. 224]. «Польщу слід задовольнити за рахунок Німеччини». Слід тільки довести ПЕУ, що німецька Верхня Сілезія – це для них найкращий вихід. В. Черчилль доповнив: «Ми підтримуємо існування сильної, незалежної Польщі, дружньою щодо Росії». Вона стане такою, якщо «вогнище польської держави і народу буде розташоване між так званою лінією Керзона і лінією р. Одер з включенням до складу Польщі Східної Пруссії і Оппельнської провінції» [3, с. 361]. У той час питання, по якій річці буде проходити польсько-німецький кордон – по Західній Нейсе чи Східній Нейсе – не виникало.

Ідея перенесення кордону на захід не була новою, так як ще на початку 1942 р. В. Сікорський, почувши від посла С. Криппса таку пропозицію, обурився: «...перенести Польщу зі сходу на захід не може вийти без її згоди». Однак, до осені депутати РЕН вже прийшли до висновку про необхідність приєднання земель до Одери–Ниси Лужицької, оскільки більшість там становлять поляки, а 1 грудня 1943 р. ця лінія фігурувала в меморандумі британському уряду [5, с. 83, 117].

Й. Сталін повністю підтримав британські пропозиції пояснивши, що це означає визнання радянсько-польського кордону 1939 р., встановленого конституцією СРСР: «...українські землі повинні відійти до України, а білоруські – до Білорусії». Е. Іден запитав, чи означає це лінію «Молотов–Ріббентроп». – «Називайте її, як хочете». Тоді той відповів: південна частина лінії Керзона ніколи не була визначена точно, і додав, що відповідно з картою делегації Великої Британії вона повинна пройти на схід від Львова. Радянські представники відповіли: лінія на цій карті проведена неправильно і Львів повинен залишитися в складі СРСР, а лінія – пройти на захід у напрямку Перемишля. На доказ цього В. Молотов зачитав текст радіограми лорда Керзона з назвами населених пунктів. СРСР «не бажає ніякого польського населення, і якщо десь виявиться район, населений поляками, він із задоволенням віддасть його» [4, с. 224-225]. На доказ цього Й. Сталін заштрихував на мапі деякі райони на захід від лінії Керзона і південніше Вільно.

В. Черчилль запропонував: «Вогнище польської держави і народу повинно бути розташоване між так

званою лінією Керзона і лінією ріки Одер з включенням до складу Польщі Східної Пруссії і Оппелельської провінції. Але остаточне проведення кордону вимагає ретельного вивчення і можливого розселення в деяких пунктах». В якості компенсації Польща отримає землі на заході, відторгнуті у неї Німеччиною в далекому минулому. Прем'єр-міністр Великої Британії підкреслив, що німецькі землі набагато цінніше Пінських болот. Це розвинені в промисловому контексті райони, і вони зіграють свою роль при створенні більш розвиненої польської держави. Пролунала також пропозиція В. Черчилля передати територію Західної України і Білорусії під контроль ООН, але радянський лідер їх відкинув.

У той же час Й. Сталін зазначив, що СРСР не має незамерзаючих портів на Балтійському морі. Тому він претендує на Кенігсберг, Мемель і частину Східної Пруссії. Представники Великої Британії та США, в принципі, погодилися задовольнити це побажання [4, с. 231].

В. Черчилль розраховував переконати ПЕУ прийняти Тегеранські угоди 1943 р., особливо щодо лінії Керзона. «Якщо вони не погодяться, вони зроблять дурницю». Емігрантські кола повинні визнати заслуги радянських військ: «... нагадаю їм, що якби не Червона Армія, вони були б півністю знищені... Їм надано чудове місце для існування – територія довжиною більше 300 миль в один кінець». А також: «Я не маю наміру піднімати шум через Львів». У той же час керівник уряду Його Величності зауважив, що главам трьох держав ніколи не добитися

того, щоб поляки сказали, що вони задоволені, оскільки ніщо не задовольнить поляків [4, с. 226, 231].

Радикальні діячі польської еміграції засуджували рішення Тегеранської конференції 1943 р. стосовно кордонів Польщі. «Конференція ...створила таємну угоду глав урядів великих держав щодо східного кордону Польщі та радянської позиції на територіях, звільнених радянською армією» [6, с. 146; 7, с. 392; 8, с. 36].

Таким чином, Тегеранська конференція 1943 р. майже повністю врегулювала розбіжності серед провідних країн антигітлеровській коаліції у польській проблемі, особливо з найбільш гострих питань, і показала, що союзники можуть домовитися щодо спірних прикордонних територій. Однією з таких спірних територій і була Польща, кордони якої було погоджено на цій конференції з урахуванням британських та радянських пропозицій.

1. Волков Ф.Д. Тайное становится явным. Деятельность дипломатии и разведки западных держав в годы Второй мировой войны. Москва: Политиздат, 1989. 376 с.

2. Типпельскирх К. История второй мировой войны. Москва: Издательство иностранной литературы, 1956. 607 с.

3. Трухановский В.Г. Уинстон Черчилль. Москва: Международные отношения, 1989. 456 с.

4. Черчилль У. Вторая мировая война. В 3 кн. Сокр. пер. с англ. Москва: Воениздат, 1991. Кн. 3. Т. V-VI. 702 с.

5. Duraczyński E., Turkowski R. O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997. 388 s.

6. Karski J. Wielkie mocarstwa wobec Polski 1919–1945. Od Wersalu do Jałty. Warszawa: Wydawnictwo BEHONA, 1992. 542 s.

7. Kersten K. Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948. Warszawa: Wyd-wo KRAĞ, 1990. 358 s.